

Het Interview

In deze rubriek worden spraakmakende supervisors en coaches uitgenodigd om hun visie op het vak, een ontwikkeling daarbinnen of een aspect daarvan nader te belichten. De tekst van het interview wordt voorafgegaan door een korte inleiding op de geïnterviewde en het thema. Suggesties voor deze rubriek kunnen aan de redactie voorgelegd worden.

Mentaliteiten, relaties en zelfkennis

Het is december 1985. Ik fiets over de Amsterdamse Stadionweg naar de locatie van de Universiteit van Amsterdam aan het IJsbaanpad. Het is de eerste bijeenkomst van het bijvak communicatietheorie van prof. dr. ir. P.C. van de Griend (1922-2001). Ik verwacht verhalen over zenders en ontvangers, over open en gesloten vragen en rollenspelen. Ik zet mijn fiets op slot en loop naar binnen. Het lokaal is kil en wit; ik tel zo'n vijftien medestudenten. De docent is een wat lange, vriendelijke en warm ogende man. Het college begint. Ik weet niet wat ik hoor. Het gaat in het geheel niet over gespreksvaardigheden. Van de Griend spreekt over de confrontatie tussen logica en ervaring, over de mens die vanuit zijn aanleg niet veranderbaar is (aldus Spinoza), over angst en angstreductie en over open buitencirkels en gesloten binnencirkels. Het is nog wat vreemd allemaal. Maar zie, na drie bijeenkomsten is mijn zelfkennis er aantoonbaar op vooruitgegaan, na de vierde bijeenkomst begrijp ik waardoor er met collega x steeds weer conflicten ontstaan en na de zesde bijeenkomst snap ik hoe ik deze conflicten zelf kan proberen te voorkomen. Het is fascinerend. Nu, als coach en supervisor, denk ik nog geregeld terug aan de leer over de vier mentaliteiten. Een mentaliteit is de grondhouding van waaruit je met mensen omgaat. Soms kan ik dankzij Van de Griend supervisorsanten helpen bij het ontwikkelen van hun zelfkennis.

Najaar 2006 verschijnt er een boek van Froukje Wirtz met de titel *Achter het masker van de persoonlijkheid*. Zij verwijst naar de theorie van Van de Griend. Zij beschrijft het onderscheid tussen het externe en het interne ervaringsniveau. Bij het eerste zijn handhaving en aanpassing belangrijk, bij het interne niveau gaat het om distantie en betrokkenheid. Vervolgens beschrijft Froukje aan de hand van deze begrippen de vier grondstructuren die ook wel

mentaliteiten worden genoemd. Enige tijd later publiceren Peter van Veen en Niske Verweij in dit tijdschrift 'Vier soorten verwarring' (Van Veen & Verweij, 2009, p. 25-36), deels gebaseerd op de mentaliteitentheorie van Van de Griend. En ten slotte verschijnt er in september 2009 een boek waarvan de titel mijn nieuwsgierigheid prikkelt: *Wat niet weet, maar wel deert*.

Het is een uitgave van de Stichting Onderwijs Mentaliteitenleer (SOM), waarvan de auteur - Gerard Snels - voorzitter is.¹ De SOM probeert met publicaties, cursussen en trainingen het gedachtegoed van Pieter van de Griend onder de aandacht te brengen van een breed publiek, zo lees ik op de website (www.mentaliteitenleer.nl). Ik vraag het boek aan en lees op de achterflap dat het boek is bedoeld voor professionals die werken met mensen, zoals coaches en supervisors. Het behandelt de vraag hoe iemand zich ziet in relatie tot anderen. Het antwoord op de vraag levert zelfkennis op in de zin van: hoe ga ik om met anderen, met kritiek of met conflicten? Al met al voldoende reden om in november 2009 naar Nijmegen af te reizen voor een interview.

In een sfeervolle wijk met jaren-dertighuizen bel ik aan bij Gerard Snels. Hij leidt mij naar een tafel vol paperassen over de mentaliteitentheorie; hij heeft zich kennelijk grondig voorbereid. Met een wat zuidelijke tongval vertelt hij met veel plezier en kennis van zaken over de theorie en praktijk. Aanvankelijk neemt hij de tijd om goed na te denken alvorens een vraag te beantwoorden, maar eenmaal op gang gekomen praat hij honderduit.

¹ *Wat niet weet, maar wel deert* is in eigen beheer uitgegeven en kan worden besteld via www.mentaliteitenleer.nl of rechtstreeks bij de auteur.

Hoe kwam je in aanraking met de mentaliteitentheorie van Van de Griend?

‘Min of meer toevallig. Ik was in 1990 naar de Internationale School voor de Wijsbegeerte (ISVW) te Leusden gegaan, omdat er een weekend was over emoties en stemmingen. Er was een aantal sprekers, en de laatste spreker was Van de Griend. Die kende ik niet en de verleiding om eerder weg te gaan was groot, want het was een prachtige dag. Ik dacht: ik blijf tot de pauze. Maar ik bleef ook na de pauze. Dat blijven heeft dus heel wat op gang gebracht. Het begon al op de terugweg. Ik besepte dat al die andere lezingen “gesneden koek” waren en dat dit helemaal nieuw voor mij was.

Het mooie van de theorie vond ik dat het een link vormde tussen het algemeen geldige en het persoonlijke niveau. Ik dacht de hele tijd: als dit waar is, heeft dit behoorlijke implicaties. Thuisgekomen dacht ik: hier wil ik meer van weten. Ik heb meteen de volgende dag de ISVW gebeld met de vraag of het mogelijk was een vervolgcursus te organiseren. Het bleek dat nóg twee mensen gebeld hadden. Van de Griend werd gevraagd een cursus te geven. Hij heeft dat meteen na de zomer gedaan, in 1990-1991, en vervolgens heeft zich dit elk jaar herhaald.’

Wat is de kern van de mentaliteitentheorie in kort bestek?

‘Van de Griends insteek was dat hij zicht wilde krijgen op het labirint van de menselijke verhoudingen. De mentaliteitentheorie is een manier om die beter te begrijpen. Hij wilde het reflexieve vermogen met betrekking tot intermenselijke verhoudingen vergroten.

De mentaliteiten zijn de vier grondhoudingen van waaruit mensen opereren, met elkaar omgaan. Mensen zijn bedreigend voor elkaar, maar zij hebben elkaar ook nodig. De vier grondhoudingen worden beschreven in termen van verbondenheid en gescheidenheid, in combinatie met de termen actieve en passieve zelfbevestiging. Dat wordt weergegeven in de horizontale en verticale as in figuur 1 in mijn boek. Ik heb jaren gepuzzeld om zijn theorie op een toegankelijke manier op papier te krijgen. De keuze voor passende begrippen is hierbij belangrijk.’

De theorie is gebaseerd op de ervaring van een menselijke basisemotie: angst. Hoe algemeen is deze ervaring van angst voor mensen?

‘Het zijn angsten die gesitueerd kunnen worden in de menselijke verhoudingen, die dus altijd te maken hebben met de anderen. Het gaat bijvoorbeeld over de angst om alleen gelaten te worden, gekwetst te worden, niet voldoende aandacht te krijgen of met anderen in conflict te raken. Bij deze angsten zijn de anderen continu in beeld. Het is een specifiek soort angst: de angst in interacties.

Het gaat bij de angsten dus niet om reële dreigingen die bijna in gelijke mate voor iedereen gelden, zoals de angst voor brand. Van de Griend ontleent dit angstconcept aan het boek *Begrippen voor een toekomstige psychiatrie* uit 1975 van de psychiater Harry Stack Sullivan.’

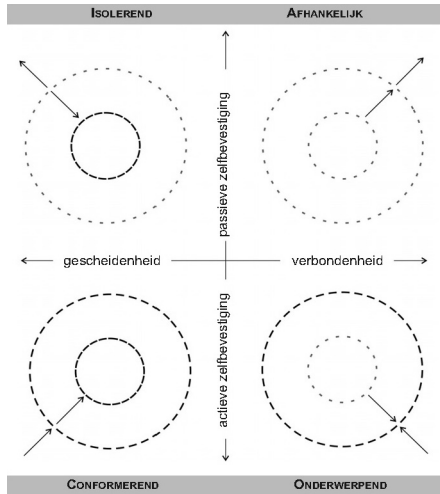
In jouw boek lees ik een fictief interview met Van de Griend. Daarin geeft de interviewer aan zelf nauwelijks angst of onzekerheid te voelen. Kunnen mensen die de beschreven angsten niet zo ervaren, toch met de theorie uit de voeten?

‘Dat kan. Als het gaat om uitgesproken angsten zijn er inderdaad mensen die zeggen deze angsten niet te kennen. Mensen spreken soms wel hun onzekerheid uit. Een voorbeeld daarvan zie ik bij Philip Freriks, die onlangs in een interview met *de Volkskrant* eerlijk vertelde over de slopende onzekerheid die hem zo lang parten gespeeld heeft in zijn werk doordat hij tegen anderen opkeek.

Ik heb als geestelijk verzorger gewerkt met militairen, en die zijn in het algemeen niet zo scheutig met het toegeven van “het last hebben van angsten”. Wat ik toen gedaan heb ik in de gesprekken was het stellen van de vraag: “Voel je je weleens onzeker, bijvoorbeeld in relaties?” De militairen gaven deze onzekerheid iets makkelijker toe, zeker in de relatie met de directe chef of meerdere. Als je daarover praat op een manier die de betrokkene een ingang geeft, waarbij je je vocabulaire een beetje moet aanpassen, dan weet bijna iedereen wel iets te noemen.

Zo was er iemand die zich steeds als eerste presenteerde en overal de gangmaker was. Hij vertelde in een persoonlijk gesprek dat hij zichzelf graag “neerzette”, om vervolgens te zien wat er op hem af kwam. Hij kon met die situaties goed omgaan. Tegelijkertijd vond hij het heel lastig wanneer hij niet als eerste een beweging mocht maken. Dan raakte hij van slag.

Angst en onzekerheid zijn dus voor iedereen wel herkenbaar. Ik heb het hier niet over psychopaten.

Figuur 1
De vier grondhoudingen in Snels
(2009).

De theorie van Van de Griend is van toepassing op “normaal functionerende mensen” en de theorie moet voor mensen herkenbaar zijn alvorens zij er-mee kunnen werken.’

Van de Griend noemde zijn persoonlijkheidspsychologie de mentaliteitentheorie. Wat bedoelde hij precies met het concept mentaliteit?

‘De psychiaters Du Boeuff en Kuiper noemden de grondhouding in 1946: de mentaliteit. Deze ligt achter de karaktereigenschappen en een temperament. Van de Griend vond het een begrip dat bij hem de lading goed dekte. De mentaliteit is de grondhouding of de geestesgesteldheid van waaruit je met mensen omgaat. Mentaliteiten zijn “oplossingen” voor een bepaalde spanningsverhouding tussen verbondenheid en gescheidenheid in het contact met de ander. Het moet de gewenste emotionele zekerheid opleveren. Daarin onderscheidt Van de Griend vier manieren die elk hun eigen dynamiek en een eigen emotionele huishouding kennen.

Het is - ruimer - ook een manier van in het leven staan. Ik had het er laatst op een verjaardag met een aantal mensen over: wat was als kind je perspectief met betrekking tot de toekomst? Toen bleek dat een aantal mensen voor zichzelf iets duidelijk hadden uitgezet. Bij de studie en het werk later vroegen zij zich steeds af: past dit bij mij? Is dit wat ik wil? Was dat niet het geval, dan zochten ze verder. Er waren anderen die dit van kinds af aan niet zo duidelijk

hadden. Zij hadden meer het idee dat zij ergens ingerold waren.’

Bij kennismaking met de vier mentaliteiten merkte ik dat de naamgeving een negatieve connotatie bij mij opriep. Wie is graag afhankelijk, onderwerpend, isolerend of conformerend? Wat vind je van de aanpak van Van Veen en Verweij om de mentaliteiten weer te geven als patronen?

‘Daar valt iets voor te zeggen, maar ik vind het beter bij de theorie van Van de Griend passen om ze afhankelijk, onderwerpend, isolerend en conformerend te noemen. Uiteindelijk wringt het niet echt. Het is wel belangrijk te beseffen dat de termen neutraal bedoeld zijn. Langzamerhand vervagen, bijvoorbeeld bij trainingen, de ongewenste associaties. Tegelijkertijd zeggen de termen ook wel iets over de gerichtheid van de mentaliteiten. In die zin schuw ik de begrippen niet. Ik vind het bovendien belangrijk dat je zoveel mogelijk van de oorspronkelijke theorie in stand houdt.’

Is het mogelijk de vier mentaliteiten aan de hand van het mentaliteitschema in het boek te bespreken?

‘De mentaliteiten geven een oplossing voor het probleem van de verhouding tussen het zelf en de ander. Van de Griend onderscheidt bij deze verhouding vier mogelijkheden die de verhouding tussen het zelf en de ander regelen. Ten eerste: *afhankelijk*. De afhankelijke schikt zich naar de omgeving of naar de ander, past zich aan en zoekt steun in een voortdu-

rende dialoog met de ander om zich op die manier te bevestigen. Tegelijkertijd probeert hij zijn wensen op een voor anderen niet-doorzichtige manier door te zetten. Ten tweede: *onderwerpend*. De onderwerpende probeert de omgeving te beheersen door zich dominant te doen gelden vanuit een behoefte aan aandacht van anderen, vanuit een gevoel van onzekerheid en/of minderwaardigheid.

Ten derde: *isolerend*. De isolerende trekt zich terug, blijft in een omgeving op de achtergrond maar is tegelijkertijd alert op het óf laten ontstaan van contacten met anderen óf het juist krachtig afweren van anderen vanuit een afkeer van bemoeizucht. En ten vierde: *conformerend*. De conformerende identificeert zich met de omgeving. De conformerende is erop uit om zich vanuit een ontoegankelijke houding dwingend op te stellen naar de omgeving, maar is tegelijkertijd beducht voor het verlies van acceptatie van de anderen.

Deze vier mentaliteiten zijn geen typologieën. Het is geen simpele onderverdeling van mensen op grond van een aantal kenmerken. Het gaat om het conceptueel kennen, dat wil zeggen, het kennen met behulp van een begrippenkader. Dankzij dat begrippenkader is het mogelijk jezelf en de ander te begrijpen. Concepten geven een abstracte beschrijving van een mentaliteit die bij mensen concreet zichtbaar wordt zonder dat deze mensen met de concepten samenvallen. Figuur 1 in het boek geeft de mentaliteiten schematisch weer.’

De as ‘gescheidenheid-verbondenheid’ in die figuur geeft de zelf-anderkoppeling weer.

‘De koppeling is de manier waarop ik contact leg met de ander. Op grond van de theorie gaat het ofwel om rationele gescheidenheid die gericht is op contact, ofwel om een emotionele verbondenheid die gericht is op gescheidenheid, op je onderscheiden als persoon. Wanneer ik gericht bent op het contact met de ander vanuit de relationele gescheidenheid - de linkerkant van figuur 1 - vraag ik mij af of ik contact kan leggen met de ander. Ik moet dan wel weten hoe die ander in elkaar zit. Het is het meer “kennend” op de ander gericht zijn. Hoe zit de andere in elkaar? Waar kan ik bij aanhaken?’

Job Cohen, de burgemeester van Amsterdam, voer ik in mijn boek op als een toonbeeld van iemand met een conformerende mentaliteit. Hij werd geïnter-

vievd voor de Evangelische Omroep. Het ging over zijn manier van leidinggeven en hoe hij de boel bij elkaar houdt. De interviewer vond het opvallend hoe Cohen zich verdiept in de argumenten van degene met wie hij te maken heeft. Het ziet er erg rationeel uit. Is die benadering geen masker? “Nee, dat dacht ik niet”, zei Cohen. “Zo zit ik in elkaar. Ik probeer de ander eerst te begrijpen en pas daarna ga ik met hem in gesprek. Dus niet zomaar op basis van wat ik heb gehoord.”

Voorbeelden van het contact leggen vanuit een relationele verbondenheid - de rechterkant van figuur 1 - zie je bijvoorbeeld in een programma’s als *Pauw en Witteman*. Daar praten mensen vaak met elkaar vanuit emotionele verbondenheid, zijn er mensen die vaak geagiteerd op elkaar reageren en elkaar in de rede vallen. Daar zie je hoe slecht mensen vaak naar elkaar luisteren.’

Ik zie je hier zitten als een voorbeeld van iemand in de rechterkant van figuur 1 en stel tegelijkertijd vast dat je vooral verstandelijk reageert. Hoe valt dit te verklaren?

‘Ja dat klopt, maar ik merk dat er bij mij ook altijd heel veel gevoelens meespelen die misschien eerder tot rationaliseren leiden dan tot het echt verstandelijk kennen. Voor de linkerkant van figuur 1 geldt dat het denken het voelen beter kan sturen, terwijl voor de rechterkant geldt dat daar het denken meer in de ban van het voelen is. Ik ben soms ook te vlug vooringenomen.

Een voorbeeld. In mijn werk zaten wij in intervisiegroepen. Een lid van de intervisiegroep was iemand die duidelijk onderwerpend functioneerde. Hij kon zich steeds weer uitgebreid presenteren. Er waren er die zich daaraan ergerden. Een isolerende collega, die er ook last van had, brak de onderwerpende af: “Ik heb jouw visie gehoord. Nu wil ik graag ook eens anderen horen.” Hij was er dus niet op uit om zelf aan het woord te komen.

Niet zoveel later zaten wij naast elkaar in een vergadering. Dezelfde persoon was weer met allerlei tactisch manoeuvres bezig zijn belang veilig te stellen. Toen dacht ik geërgerd: nu is hij alweer zo bezig; hij heeft het wel weer voor elkaar ... Mijn isolerende collega zei toen stilletjes: “Zoals hij dat doet, dat heb ik niet in huis. Daar kan ik nog wat van leren.” Hij had helemaal geen last van de irritaties die bij mij speelden. Ze beïnvloedden mijn beeld- en

oordeelsvorming, doordat ik veel minder afstand hield ten opzichte van wat zich afspeelde dan mijn collega.’

De as van actieve en passieve zelfbevestiging vraagt om een toelichting.

‘Ik ga ervan uit dat iedereen streeft naar zelfbevestiging. Aan de rechterkant van het model zien we een gerichtheid op bevestiging van jezelf als persoon, terwijl voor de linkerkant het veiligstellen van de relatie de vorm van zelfbevestiging is. In beide gerichtheden kun je een actieve en passieve variant onderscheiden. Actief betekent dat je bevestiging afdwingt van je omgeving, passief betekent dat je het meer op zijn beloop laat.

Passief betekent niet dat je niets doet. Je doet wel dingen in de hoop dat het je wat oplevert, maar het levert niet altijd de bevestiging op die je ervan verwacht. De isolerende neemt dat op de koop toe, die zegt dan van zichzelf bijvoorbeeld: “Ja, ik ben niet zelfbevestigend. Daar ben ik geen kei in en dan lopen die dingen zo.” De afhankelijke is iemand die zich eerder een beetje gaat beklagen: “Ik ben zo druk bezig en het wordt te weinig gewaardeerd.” Het kan dus frustrerend werken. De conformerende en de onderwerpende dwingen die bevestiging actief af. Het is een onderdeel van hun gerichtheid naar buiten toe. Ik heb ergens behoefte aan en ik zet mijzelf ook neer, zodat ik voor elkaar krijg wat ik nodig heb. Een voorbeeld van de gerichtheid naar buiten toe is een onderwerpende die deelneemt aan een vergadering. Hij denkt dat zijn argumenten niet goed gehoord worden. Hij gaat dan net zolang door tot de anderen wél weten wat hij bedoelt. Een afhankelijke zal bij de niet-gehoorde argumenten eerder denken: als ze het niet willen horen, horen ze het maar niet. Vervolgens blijft hij wat gepikeerd achter. De afhankelijke en de isolerende geven de ander (te) veel ruimte. De isolerende ziet dat van zichzelf, de afhankelijke minder, want die schuift het meer op de omgeving. Het is een houding van ik *krijg* te weinig ruimte, in plaats van ik *neem* te weinig ruimte.’

Wat wordt er bedoeld met naar buiten en naar binnen toe voelen of kennen?

‘Dit is de terminologie van Van de Griend uit *De ecologische nis van de mens* uit 1998. Ik heb die terminologie bewust niet overgenomen. Er is wel een

spanningsveld tussen voelen en denken, maar ik heb dat niet gebruikt bij de interpretatie en duiding van de pijlen in figuur 1. Van de Griend merkte zelf al dat zijn cursisten de werking van de begrippen en de pijlen moeilijk toepasbaar vinden. Hij heeft de begrippen vervolgens zelf ook weer laten vallen. De pijlen geven bijvoorbeeld bij de afhankelijke weer dat het om een heel open gerichtheid naar buiten gaat, die alle kanten uitkan. Tegelijkertijd komt er ook heel veel binnen.’

Terug naar de begrippen angst en angstreductie en de werking ervan (zie figuur 2).

‘Bij Van de Griend komt het systeem al heel vroeg in het leven op gang en het zet zich al heel vroeg min of meer vast; dat voltrekt zich onbewust. Het gaat bijvoorbeeld over de manier waarop een kind de eigen veiligheid creëert. Afhankelijk van specifieke ervaringen ontwikkelt zich een bepaalde mentaliteit. Als ouder zie je al heel snel iets eigens van een kind dat zich van het temperament onderscheidt. Je ziet hoe een kind omgaat met vriendjes, broertjes of zusjes vanaf heel jong.

Volgens Van de Griend is het een soort instinctmatig gedrag. De angst komt van buiten en de angstreductie van binnen uit verloopt als een soort instinct. Het werkt direct; het zou ook niet goed zijn als je er iedere keer bewust bij na moest denken. Omdat het systeem dus bijna vanzelf werkt - de angst en de angstreductie - ben je er niet zo direct van bewust. Pas wanneer het gebruikelijke angstreductiesysteem niet werkt, denk je: wat nu? Dan krijg je een meer overwogen manier van omgaan met anderen op het moment dat je ergens in vastloopt.’

Kun je daar een voorbeeld van geven?

‘Je kunt invloed uitoefenen. Je tracht minder vanuit het instinct te opereren en je probeert flexibeler met mensen om te gaan. Toen ik als geestelijk verzorger werkte bij defensie, had ik een collega die ik al wat beter kende en wij gingen vaak samen naar een vergadering. Hij werkte er al langer. Tijdens de vergaderingen deed hij zijn mond meestal niet open. Dat verbaasde mij, want ik had hem persoonlijk op een andere manier leren kennen, als iemand die onderwerpend functioneert. Ik vroeg hem op een gegeven moment: “Je bent altijd zo duidelijk en je profileert jezelf op je werkplek. Maar bij die vergaderingen

Figuur 2
Angst en angstreductie in Snels (2009).

	ISOLEREND	AFHANKELIJK
	gericht op vrijheid	gericht op sympathie, waardering
ANGST	voor bemoeizucht, gekwetst te worden	voor verlies van steun, er alleen voor te komen staan
ANGST-REDUCTIE	goed kijken hoe je mensen tevreden kunt stellen of je op hen af kunt stemmen in de hoop dat ze je met rust laten	aardig voor anderen in de hoop dat anderen ook aardig zijn voor jou en met jouw belangen en behoeften rekening houden
	passieve zelfbevestiging	passieve zelfbevestiging
ANGST	niet geaccepteerd te worden	niet erkend of gezien te worden, gevoelens van minderwaardigheid
ANGST-REDUCTIE	actief gericht op het anderen naar de zin te maken en zo gevoel te krijgen dat je geaccepteerd wordt	zorgen dat anderen niet om je heen kunnen door de aandacht op jezelf te vestigen, je te onderscheiden
	actieve zelfbevestiging	actieve zelfbevestiging
	gericht op veilig stellen van relatie tussen jou en de ander	gericht op bevestiging van jezelf in de ogen van anderen
	CONFORMEREND	ONDERWERPEND

houd je je nogal gedeisd.” “Ja, dat doe ik niet voor niets. Ik heb vroeger mijn nek weleens uitgestoken, maar dan weet die en die je wel te vinden en worden de poten onder je stoel weggezaagd. En daar heb ik allemaal geen trek in. Dus ik ga er mooi bij zitten als verplicht onderdeel en daar laat ik het bij.”

Dat is dus een manier van omgaan met de angstreductie. Hij was iemand die zich instinctmatig wilde laten horen, maar op een gegeven moment daar zo de deksel van op zijn neus kreeg, dat hij dacht: dit is eens maar nooit weer, want ik krijg van niemand steun. Het gedrag is ontstaan vanuit wederzijdse beïnvloeding volgens het achtjesschema.² De persoon uit het genoemde voorbeeld gedraagt zich ogenschijnlijk isolerend of afhankelijk. Dit gedrag is een reactie op het sterker onderwerpende gedrag van de ander. Vervolgens brengt het gedrag van de persoon anderen weer in verwarring, want

² Zie hoofdstuk 3 in het boek.

aanvankelijk deed hij persoon wel mee in de vergaderingen. De angstreductiesystemen beïnvloeden elkaar dus wederzijds.’

Hoe kan een supervisor of coach het beste kennismaken met de mentaliteitentheorie, met het oog op de praktische toepassing ervan?

‘Wij hadden het er toevallig over op de laatste studiedag van onze stichting. Wij vergeleken daarbij ook het boek van Wirtz met dat van mij. De vraag was: kunnen mensen met een van deze boeken of beide boeken hun eigen mentaliteit vaststellen? Ik denk dat het in bepaalde gevallen wel lukt, vooral wanneer je met vrij uitgesproken vormen van de mentaliteiten te maken krijgt. Maar in groot aantal gevallen lukt het ook niet. Dan is een cursus of workshop een noodzakelijke aanvulling. In het land worden diverse workshops verzorgd. Ik heb er zelf weleens een gedaan met een groepje therapeuten. Mijn ervaring is dat - wil het echt gaan

leven - er een andersoortige communicatie naast het boek nodig is. Je hebt soms feedback van de ander nodig, bijvoorbeeld wanneer je veronderstelt isolerend te zijn. Het gedrag moet congruent zijn met de ervaring.

Je moet ook in de praktijk met specifieke terminologie leren werken. Het is geen typologie; het gaat altijd om de hele persoon in relatie met anderen. In die contacten komt er meteen een dynamiek op gang en beïnvloed je elkaar. Dat maakt het ook belangrijk voor supervisie en coaching, want er is een dubbelproces gaande. Een supervisor of coach beschrijft wat hij of zij meemaakt in werksituaties, maar er speelt direct ook iets tussen jou en degene die gesuperviseerd of gecoacht wordt.

In die zin is de mentaliteitentheorie echt van belang, al is het alleen maar om je eigen mentaliteit te leren kennen en te weten dat die doorspeelt in de relaties bij coaching en supervisie.'

Wat beweegt jou eigenlijk persoonlijk om steeds met de mentaliteitentheorie bezig te blijven?

'Je kunt zeggen dat ik misschien meer dan een aantal anderen gegrepen ben door de theorie, doordat ik oog kreeg voor de diepgaande verschillen tussen mensen wat betreft emotionele huishouding. Ik zag ook vrij snel dat de manier waarop Van de Griend zijn boeken geschreven heeft, niet erg toegankelijk is. Dus ik wilde vooral die drempel voor de lezers verlagen. Op het moment dat het toegankelijker is, wordt het ook gemakkelijker toepasbaar en krijgt de theorie ook de erkenning die het in mijn ogen verdient.

Veel theorieën zijn in mijn ogen oppervlakkiger en leveren dus ook minder zelfinzicht op. Het zijn vaak typologieën, die als hapklare brokken misschien beter verteerbaar zijn. Maar het is de vraag of zij ook werkelijk de voeding - zelfkennis - brengen die mensen ervan verwachten. Het bestuderen van en het je eigen maken van de mentaliteitentheorie is van iets langere adem. Het vergt geduld en verteringstijd.

Ik denk dan ook dat het een fundamentele theorie is, fundamenteler dan menig andere theorie. Het is ook een theorie die mij in mijn eigen leven veel heeft opgeleverd. Ik heb er heel veel mee kunnen doen in mijn werk, in mijn relatie en in relaties met vrienden. Op het moment dat je van elkaar weet vanuit

welke mentaliteit je optreedt, worden contacten wat makkelijker. Dat vind ik toch wel een belangrijk aspect.

De leden van de stichting komen tweemaal per jaar bijeen en proberen de theorie verder te ontwikkelen. Wij trachten in de lijn van Van de Griend het abstracte en het concrete niveau uit elkaar te houden, dus wel met elkaar te verbinden, maar niet met elkaar te laten samenvallen. De kunst is om het concept duidelijk te maken, maar tegelijkertijd te laten zien dat het persoonlijk functioneren een manifestatie daarvan is en dat mensen die koppeling kunnen maken. Zo probeer ik bijvoorbeeld duidelijk te maken dat verschillende vormen van gedrag vanuit één mentaliteit kunnen voortkomen, maar ook dat een ogenschijnlijk zelfde gedrag naar verschillende mentaliteiten kan verwijzen.'

Tot zover het interview. Ter afsluiting van deze bijdrage een enkele evaluerende opmerking. De mentaliteitentheorie is een theorie over denken, voelen en handelen vanuit een zelf-anderervaring. Dankzij de reflectie op de ervaring en het handelen vanuit vier mentaliteiten, ontwikkelen supervisor, coaché en coach zelfkennis. De verbinding met de beroepscomponent ontbreekt. De mentaliteitentheorie is meer een algemene theorie, die verhelderend kan werken bij conflictsituaties op het werk. Is de mentaliteit van iemand eenmaal vastgesteld, dan zoekt men ook binnen de mentaliteitentheorie naar parallellen in andere situaties, naar bovensituationeel geldende grondhouding. De lijn wordt bijvoorbeeld doorgetrokken naar eerdere werksituaties, maar ook naar privé situaties. Het leerproces zit hem dan in het herkennen van de werking van de mentaliteit met alle nuances. Iemand herkent bijvoorbeeld de verschillen van de werking van de mentaliteit tussen werk en thuis.

De theorie is dus breder dan supervisie en gaat dieper dan coaching. Zowel bij Van de Griend als in supervisie gaat het om het vergroten van het zelfsturend vermogen, bijvoorbeeld leren flexibel met de omgeving om te gaan. De theorie is meer dan de supervisiemethodiek gericht op het functioneren van de persoon van de supervisor of coach. Als coach en supervisor grijp ik graag terug op de mentaliteitentheorie zoals ik die in 1985 heb geleerd en later verder heb ontwikkeld. Ik ervaar het werken

met de mentaliteitentheorie als een dynamisch proces waarbij ik mij steeds meer bewust wordt van mijn gedrag vanuit mijn eigen mentaliteit. Supervisanten of coachees die conflictsituaties inbrengen, probeer ik vanuit de theorie naar de persoon en de werksituatie te laten kijken. Ik vermijd daarbij het directe gebruik van de naamgeving van de mentaliteiten om verwarring te voorkomen. Soms willen supervisanten meer weten over de theorie. Een verwijzing naar Van de Griend blijft dan lastig, op grond van eerder genoemde leesproblemen. Ik zal hen bij gelegenheid naar het boek van Snels verwijzen en ik zal nagaan of met zijn boek de toegankelijkheid van de theorie is verbeterd. Er zijn nog vragen. Zijn er coaches en supervisors die de mentaliteitentheorie in de praktijk toepassen? Wat zijn de ervaringen? Hoe kan de mentaliteitentheorie methodisch een plaats krijgen binnen supervisie? Welke mogelijkheden zijn er om de mentaliteitentheorie te verbinden met de beroepspraktijk? Reacties zijn van harte welkom bij de redactie.

Cor Langen

Docent en supervisor bij Saxion Hogeschool te Enschede. E-mail: corlangen@hetnet.nl.

Gerard Snels

Voorzitter van de Stichting Onderwijs Mentaliteitenleer te Nijmegen.
E-mail: gerardsnels@kpnmail.nl.

Bibliografie

- Boeuff, C.W. du, & Kuiper, P.C. (1946). *Waan en vervreemding*. Wageningen: Zomer en Keuning.
- Boeuff, C.W. du, & Kuiper, P.C. (1950). *Psycho-therapie en zielzorg*. Utrecht: Bijleveld.
- Griend, P.C. van de (1975). *In het perspectief van de angst*. Groningen: Tjeenk Willink.
- Griend, P.C. van de (1983). *Relatievormen en zelfkennis*. Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Griend, P.C. van de (1991). *Ons aller probleem: de medemens*. Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Griend, P.C. van de (1996). *Omgaan met angst*. Baarn: Nelissen.
- Griend, P.C. van de (1998). *De ecologische nis van de mens*. Best: Damon.
- Snels, G. (2009). *Wat niet weet, maar wel deert. Inleiding in de mentaliteitentheorie Van Pieter van de Griend*. Nijmegen: SOM.
- Sullivan, H.S. (1975). *Begrippen voor een toekomstige psychiatrie*. Bilthoven: Ambo.
- Veen, P. van, & Verweij, N. (2009). Vier soorten verwarring. *Supervisie en Coaching*, 26, 25-36.
- Wirtz, F.D. (2006). *Achter het masker van de persoonlijkheid*. Soest: Nelissen.